

*Коропатнік І. М.,**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри фінансів і права**Військового інституту**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СУБ'ЄКТІВ ВЗАЄМОДІЇ ЗІ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено аналізу особливостей адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства як суб'єктів взаємодії зі Збройними силами України. Зроблено висновки, що з моменту, коли інститути громадянського суспільства вступають у взаємодію зі Збройними силами України, усі складові їх статусу набувають додаткових ознак, що викликано специфікою діяльності військової служби.

Ключові слова: громадянське суспільство, військова служба, взаємодія, суб'єкти, адміністративно-правовий статус.

Постановка проблеми. Адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства в значній мірі пов'язаний із правовим статусом (та адміністративно-правовим статусом, зокрема) громадянина. Їх права, обов'язки, гарантії, відповідальність природним чином впливають із конституційно закріплених відповідних елементів правового статусу останнього. Вони є однією із форм реалізації гарантованих українським законодавством громадянських прав і свобод. Конституцією України проголошено, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів (ст. 36 Конституції України); їм гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (ст. 34 Конституції України); кожен має право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35 Конституції України) [1].

Е.Е. Додіна звертає увагу, що громадська організація є елементом соціально-політичної структури суспільства і має своїм походженням реалізацію права громадян України на об'єднання [2, с. 22].

В.М. Кравчук, аналізуючи роботи В.В. Костицького та Н. Дейчаківського, підкреслює, що однією з найхарактерніших рис громадянського суспільства є існування певної верстви організованих людей, коли громадяни разом можуть ефективно вирішувати загальні, спільні проблеми, добровільно і незалежно дбати й захищати власні права та інтереси, інтереси інших, забезпечувати свободи [3, с. 34; 4, с. 120], оскільки самому індивіду важко захищати власні права та свободи перед державою [5, с. 68].

Водночас, враховуючи колективну природу цих інститутів, сфери їх суспільної діяльності, мету утворення та ін., їм притаманні особисті властивості. Вони відрізняються, з одного боку, від рис правового статусу окремого індивіду суспільства (громадянина), з іншого, будучи організаційним утворенням, – від

інститутів, що належать до організаційно-державних утворень. Крім того, вони можуть мати особливості, викликані сферою суспільної діяльності, наприклад, за умови взаємодії зі Збройними силами України.

Питання, пов'язані з адміністративно-правовим статусом інститутів громадянського суспільства як загалом, так і його окремих видів, неодноразово висвітлювались в роботах правознавців і політологів: В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, Ю.А. Ведернікова, С.П. Добрянського, І.О. Ієрусалімової, М.С. Кельмана, В.К. Колпакова, Я.В. Лазура, В.А. Ліпкана, О.С. Лотюк, А.М. Подоляки, П.М. Рабіновича, Б.М. Ринажевського, О.Ф. Скакун, С.Г. Стеценка, М.П. Требіна, І.М. Шопіної та ін.

Ґрунтовні дослідження щодо такого адміністративно-правового різновиду інститутів громадянського суспільства, як громадські об'єднання, присвячені роботи Е.Е. Додіної («Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні») та В.М. Кравчук («Взаємовідносини громадських організацій і держави в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти)»).

Разом із тим ними не розглянуто особисті характеристики, що виникають внаслідок взаємодії зі Збройними силами України, які займають дещо виключне положення серед державно-організаційних інституцій, аналіз яких і є метою статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Юридична наука визначає адміністративно-правовий статус окремого громадянина як комплекс суб'єктивних прав, свобод, обов'язків, відповідальності та гарантій їх реалізації, закріплених Конституцією України, нормами різних галузей права, в тому числі адміністративно-правовими нормами.

Враховуючи, що колективні недержавні утворення – це, насамперед, об'єднання окремих індивідів, елементи адміністративно-правового статусу громадянина (права, свободи та гарантії їх реалізації, обов'язки та відповідальність) у повній мірі притаманні адміністративно-правовому статусу будь-якого інституту громадянського суспільства незалежно від його форми, сфери інтересів тощо.

С.Г. Стеценко, надаючи класифікацію суб'єктів адміністративного права, виокремлює серед них індивідуальних (громадяни України, іноземці та ін.) і колективних (об'єднання громадян, підприємства, органи місцевого самоврядування ті ін.) суб'єктів адміністративно-правових відносин [6, с. 56]. О.Ф. Скакун звертає увагу на те, що об'єднання громадян тією чи іншою мірою беруть участь у політичному житті суспільства, у політичних відносинах із державою і, отже, взаємодіють (співробітничать або конфліктують) із нею [7, с. 65–68].

Таким чином, колективна форма інституту громадянського суспільства, характер діяльності та виключно правовий характер взаємовідносин із державою викликають закономірну

необхідність включення контролю до елементів їх адміністративно-правового статусу. Причому він залежить, насамперед, від сфери діяльності, мети та форми утворення (зі статусом юридичної особи або без такого статусу), джерел фінансування тощо.

Найбільш поширеною групою інститутів громадянського суспільства є спільноти, утворені цивільними особами, які професійно не мають безпосереднього відношення до Збройних сил України і мета яких спрямована на сприяння діяльності останніх, допомозі їм, а також здійсненню цивільного контролю. До них відносяться різноманітні громадські об'єднання, релігійні організації та незалежні засоби масової інформації.

Законом України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI «Про громадські об'єднання» вони визначаються як добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів [11]. При цьому ті з них, що утворюються фізичними особами, визнаються як громадські організації, а засновниками яких є юридичні особи приватного права – як громадська спілка. Також Закон звертає увагу на те, що громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу. Але у будь-якому разі його діяльність повинна мати неприбутковий характер [11].

С.Г. Стеценко та О.Ф. Скакун визначають об'єднання громадян як добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод, досягнення особистих і громадянських цілей [6, с. 55; 7, с. 65]. В.К. Колпаков розглядає громадські організації як об'єднання громадян для забезпечення і захисту власних законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів [8, с. 169–170].

На наш погляд, дещо звужено розглядає громадські організації Е.Е. Додіна, визначаючи мету їх створення як реалізацію прав і свобод громадян для здійснення суспільно-корисної діяльності в сферах благодійництва, культури, науки, досліджень, екології та в інших сферах, якщо ця діяльність спрямована на досягнення суспільної користі [2, с. 35]. Як видно із вищевказаних прикладів, деякі громадські утворення (до яких не в останню чергу належать козацькі організації) демонструють, що їх діяльність жодним чином не стосується суспільно-корисної діяльності.

Разом із тим заслуговує увагу визначення для всіх інститутів громадянського суспільства, надане В.М. Кравчук, яка розглядає їх у всій сукупності та різноманітності, окреслюючи головну суть. Так, вона визначає, що недержавні громадські організації – це організації, що не є частиною державного механізму. До них відносяться поряд із групами захисту прав громадян, організаціями, що здійснюють соціальні послуги, освітні ресурсні центри, екологічні організації та ін., і такі громадські об'єднання, як політичні партії, профспілки, спортивні клуби, релігійні установи, бізнесові об'єднання тощо [5, с. 70]. Аналогічне визначення щодо громадських формувань міститься і в Законі України від 15 травня 2003 р. № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [12].

Водночас, незважаючи на незалежність від держави, у т. ч. стосовно управління з її боку, самостійність інститутів громадянського суспільства, вони не лише не ізольовані, а й знаходяться у синергії як з державою загалом, так і у взаємодії з її ок-

ремими організаційно-державними інститутами. Як стверджує з цього приводу О.Ф. Скакун, «державна здатна сприяти розвитку суспільства або перешкоджати йому». Продовжуючи свою думку, вона зазначає, що у функціонуванні громадянського суспільства роль цивілізованої держави має виражатися в тому, що вона служить формою, що організує громадянське суспільство і створює умови для його розвитку; встановлює «правила гри», яких повинні дотримуватися громадяни та їх об'єднання, створює сприятливі умови для їх існування і розвитку; надає необхідний захист громадянському суспільству, яке функціонує в межах її території, у тому, що належить до соціальної безпеки громадян; юридично забезпечує можливості громадянина бути власником, створювати громадські об'єднання, комерційні корпорації, брати активну участь у політичному житті суспільства; має межі регулювання відносин у суспільстві, які визначаються конституцією держави, стандартами в галузі прав і свобод людини, закріпленими в міжнародних актах тощо [7, с. 60–62]. Стосовно безпосередньо громадських організацій вона зауважує, що держава (в особі державних органів і посадових осіб): встановлює юридичні норми, які визначають порядок їх офіційного визнання (легалізації) шляхом реєстрації; забезпечує дотримання прав і законних інтересів об'єднань громадян; здійснює контроль і нагляд за відповідністю діяльності об'єднань громадян зареєстрованому статуту, у т. ч. контроль над джерелами і розмірами надходжень і сплатою податків (цю функцію, зокрема, покладено на державні фіскальні органи); передбачає відповідальність уповноважених осіб громадських об'єднань за порушення законодавства; створює режим найбільшого сприяння для їх функціонування: наділяє певними пільгами або зовсім звільняє від податків, або надає дотації й кошти та ін. [7, с. 65–68].

Аналогічної думки дотримується й С.Г. Стеценко, який звертає увагу на затребуваність державного управління у сприянні забезпеченню прав, свобод і законних інтересів громадян; забезпеченні стабільності всередині країни та побудови позитивного іміджу держави за кордоном; здійсненні контролю та нагляду за станом справ у різних сферах суспільного життя через установлення відповідності визначеним у державі стандартам, правилам, регламентам тощо [6, с. 17–18].

Разом із тим, як зауважує В.К. Колпаков, свій регулюючий вплив держава поширює тільки на ті повноваження громадських формувань, які реалізуються безпосередньо у взаємовідносинах із державними органами. Суть же такого регулювання зводиться до того, щоб, по-перше, через норми адміністративного права закріпити повноваження громадських об'єднань у сфері державного управління, по-друге, – створити реальні гарантії їх реалізації [8, с. 165–166].

При цьому слід зауважити, що такі аспекти державного управління, як регулювання відносин, що складаються під час реєстрації суб'єктів громадянського суспільства; державний контроль у сферах забезпечення та охорони прав, свобод і законних інтересів громадян; захист інтересів національної безпеки, громадського порядку та охорони здоров'я населення; фінансовий (у т. ч. податковий) стосуються всіх видів інститутів громадянського суспільства. Водночас ті з них, що є суб'єктами взаємодії зі збройними силами України, набувають додаткових ознак, що викликано специфікою діяльності останніх.

Вітчизняна правова наука, докладно обґрунтовуючи й визначаючи особливості адміністративно-правового статусу окремих елементів громадянського суспільства (громадських об'єднань, релігійних організацій, професійних спілок тощо),

майже не приділяла увагу особливостям адміністративно-правового статусу тих із них, які є суб'єктами взаємодії зі Збройними силами України. Тимчасом як специфіка діяльності останніх викликає ряд об'єктивних обмежень, які, в свою чергу, позначаються на складових адміністративно-правового статусу цих інститутів громадянського суспільства.

Якщо правові норми Закону України «Про громадські об'єднання» загалом визначають адміністративно-правовий статус такої частини громадянського суспільства, як громадські об'єднання, то його особливості, породженні синергією зі Збройними силами України, регулюються не стільки нормами законодавчих актів, скільки безпосередньо нормативно-правовими актами органів виконавчої влади.

Розгляд особливостей складових адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства як суб'єктів взаємодії зі Збройними силами України традиційно розпочнемо із прав, якими їх наділено.

Як ми зазначали вище, адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства знаходиться у тісному взаємозв'язку із правовим статусом (та адміністративно-правовим статусом, відповідно) громадянина. Загалом будь-який різновид цих інститутів є колективним, добровільним об'єднанням незалежних громадян. І таким чином, для визначення поняття права як елементу адміністративно-правового статусу, цілком слушно застосовувати визначення, яке надається для окремої людини-громадянина.

Так, Е.Е. Додіна слушно зауважує, що юридичні права громадських організацій є імплементацією цього конституційного права, тому вони повинні бути розглянуті в тісному зв'язку і взаємозалежності з правом громадян на об'єднання [2, с. 23].

На цей час існують різноманітні погляди щодо прав і свобод людини і громадянина в залежності від сфери, стосовно якої розглядається питання. Так, з позиції взаємодії суб'єктів громадянського суспільства з органами державної влади (зокрема, Збройними силами України), треба звернути увагу на визначення, надане авторами підручника «Адміністративне право України» за редакцією Ю.П. Битяка: взаємодіючи з органами виконавчої влади, громадяни реалізують передусім права: на участь в управлінні; на об'єднання; на проведення мітингів, демонстрацій, зборів; на особисті або колективні звернення до державних органів; на свободу та особисту недоторканність; на інформацію; на відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями державних організацій, а також посадових осіб при виконанні ними службових обов'язків та ін. [9, с. 60].

Я.В. Лазур, вивчаючи проблематику реалізації прав і свобод громадян у публічному управлінні, провів ґрунтовне дослідження наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників із цієї тематики і сформулював визначення прав і свобод громадян, що реалізуються у публічному управлінні як їхні можливості реалізації своїх вимог щодо надання певних, гарантованих Конституцією і законами України, благ із боку органів державного управління та місцевого самоврядування [10, с. 54]. Тобто права і свободи громадян знаходяться у безпосередній залежності від волі державно-організаційних структур. По суті вони залежать від «панської примхи». Проте автор лише об'єктивно відобразив реальність, яка нині існує в Україні. Сучасний стан демократії в Україні, особливо у сфері взаємодії громадянського суспільства й органів державної влади, на жаль, знаходиться лише на початку свого становлення. Разом із тим необхідно

відзначити, що (знову ж таки, з урахуванням сучасних реалій) визначення прав і свобод громадян, що реалізуються у публічному управлінні, надане Я.В. Лазуром, стосовно сфери взаємодії зі Збройними силами України не лише відображає існуючий стан, але й на цьому етапі розвитку громадянського суспільства є закономірним і правильним.

Правовими нормами Закону України «Про громадські об'єднання», в сфері регулювання якого знаходиться найбільше коло інститутів громадянського суспільства, встановлено права громадських об'єднань та додаткові права громадських об'єднань зі статусом юридичної особи.

Серед особливостей такого елементу адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства, які є суб'єктами взаємодії зі Збройними силами України, як права і свободи, насамперед необхідно звернути увагу на положення Закону України від 19 червня 2003 р. № 975-IV «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави». Згідно його норм, громадяни України мають право брати участь у здійсненні цивільного контролю над Воєнною організацією держави, зокрема, через громадські організації, членами яких вони є.

Висновки. Особливості адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства, які є суб'єктами взаємодії зі Збройними силами України, пов'язані з тим, що з моменту, коли ці інститути вступають у взаємодію з останніми, усі складові їх статусу набувають додаткових ознак, що викликано специфікою діяльності військової служби.

Порівняно з адміністративно-правовим статусом представництв інститутів громадянського суспільства, сфера діяльності яких не пов'язана із взаємодією зі Збройними силами України, реалізація прав тих організацій, що знаходяться у відношеннях синергії з останніми, дещо обмежена. Це пов'язано з особливостями функцій Збройних сил України, спрямованих на забезпечення національної безпеки та територіальної цілісності України, у т. ч. необхідністю додержання державної таємниці, небезпекою для життя та здоров'я громадян, що має місце в зоні проведення антитерористичної операції тощо. Так, суб'єктами волонтерської діяльності не можуть бути окремі фізичні особи, а лише організації (об'єднання); обмежено вік осіб, які можуть здійснювати волонтерську діяльність. Представники інститутів громадянського суспільства, які є суб'єктами у цій сфері, підлягають перевіряти уповноваженими органами на предмет забезпечення державної таємниці. Також обмеження стосуються обсягу інформації про діяльність Збройних сил України, яку вони можуть отримати. Сфера взаємодії, а також цивільного контролю з боку громадських об'єднань, як правило, стосується питань правового і соціального захисту військовослужбовців (та членів їхніх сімей), матеріально-технічного забезпечення, патріотичного виховання, спортивно-культурних заходів, душепастирської діяльності; а з боку засобів масової інформації – також оперативного поширення серед значних кіл суспільства інформації про новини, які стосуються діяльності Збройних сил України та формування позитивної громадської думки щодо останніх.

Література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Додіна Е.Е. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управ-

- ління; адміністративне право і процес; фінансове право» / С.С. Додіна; Одеська нац. юридична академія. – Одеса, 2002. – 176 с.
3. Костицький В.В. Політичні партії в системі «Громадянське суспільство і держава» / В.В. Костицький // Право України. – 1995. – № 12. – С. 32–35.
 4. Дейчаківський М. Громадянське суспільство і недержавні організації / М. Дейчаківський // Вітчизна. – 1999. – № 3–4. – С. 120–124.
 5. Кравчук В.М. Взаємовідносини громадських організацій і держави в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти): дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В.М. Кравчук; Київський націон. ун-т внутрішніх справ – К., 2008. – 229 с.
 6. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: [навчальний посібник] / С.Г. Стеценко. – К.: Атіка, 2008. – С. 192.
 7. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: [підручник] / О.Ф. Скакун. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – С. 286.
 8. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): [навчальний посібник] / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 256;
 9. Битяк Ю.П. Адміністративне право України: [підручник] / Ю.П. Битяк. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 544.
 10. Лазур Я.В. Специфіка адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини у сфері публічного управління: засоби, форми, методи. / Я.В. Лазур // Науковий вісник Херсонського державного університету, 2015. – № 5. – С. 11–14.
 11. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 1. – Ст. 1.
 12. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31. – Ст. 263.

Коропатник И. М. Особенности административно-правового статуса институтов гражданского общества как субъектов взаимодействия с Вооруженными силами Украины

Аннотация. Статья посвящена анализу особенностей административно-правового статуса институтов гражданского общества как субъектов взаимодействия с Вооруженными силами Украины. Сделаны выводы, что с момента, когда гражданское общество вступает во взаимодействие с Вооруженными силами Украины, все составляющие их статуса приобретают дополнительные признаки, что вызвано спецификой деятельности военной службы.

Ключевые слова: гражданское общество, военная служба, взаимодействие, субъекты.

Koropatnik I. Features of legal status of the institutions of civil society as subjects of cooperation with the Armed Forces of Ukraine

Summary. This article analyzes the characteristics of administrative and legal status of the institutions of civil society as subjects of cooperation with the Armed Forces of Ukraine. It is concluded that from the time when civil society reacted with the Armed Forces of Ukraine, the status of all the components of their purchase additional features is caused by the specifics of the activities of the military service.

Key words: civil society, military service, interaction, subjects.